

Ustvarjalno mišljenje

mag. Mojca Čeferin Kveder, Osnovna šola Jurija Vege

Ustvarjalnost je človekova lastnost, s katero presega že ustvarjeno. Njena diferencija specifična je novost. Je izviren odgovor človeka na nove razmere in probleme, konstruktivna prilagoditev na spremembe v samem sebi in v okolju ter ustvarjanje novih izdelkov, modelov, situacij, razmer in odnosov. Je proces nastajanja in uresničevanja novih zamisli v modelih, načrtih, teorijah, odločitvah, storitvah, izdelkih, dejanjih, medsebojnih odnosih in sporazumevanju, umetniških stvaritvah itd. (Mayer 1994)

Ključni pojmi: ustvarjalnost, misel, vrste mišljenja, faze ustvarjalnega procesa, ovire ustvarjalnosti.

1. UVOD

Zakaj razmišljati o ustvarjalnosti v šoli? Ker je ustvarjalnost dana vsem. Posebej pa otrokom, našim učencem, ki so sposobni producirati na milijone idej. Naloga učiteljev je, da znamo zaznati to ustvarjalnost, jo spodbujati in negovati. Ker tako prispevamo k osebni samouresničitvi otrok, k razvoju in h kreativnosti mladih ljudi in nadalje k inovativnosti, uspešnosti in razvoju celotnega družbenega okolja.

Zato bi rada podrobneje predstavila ustvarjalnost, njene definicije, vrste mišljenja, faze ustvarjalnega procesa in ovire ustvarjalnosti, za katere je prav, da jih učitelji poznamo in pomagamo premagovati.

2. KAJ JE USTVARJALNOST?

Definiranje pojma ustvarjalnosti je dokaj zapleteno. Ustvarjalnost se namreč razlikuje od običajnega načina mišljenja. Za začetek navajam nekaj običajnih in splošno sprejetih stališč o ustvarjalnosti:

- Ustvarjalnost je sposobnost odkrivanja in iskanja novih idej, takšnih, ki si jih še ni nihče izmislil ali še niso znane.
- Ustvarjalnost temelji na povezovanju dveh ali več znanih idej na takšen način, da pridemo do nečesa novega, prej neznanega.
- Ustvarjalnost je povezana z odkritjem nepričakovanega, vendar koristnega in tvornega.
- Ustvarjalnost izhaja iz modifikacije ali razvijanja znanih idej, izdelkov ali storitev, tako da jih izboljšamo in naredimo bolj koristne, kot so bili prej.
- Ustvarjalnost je povezana z intuicijo, inspiracijo, šestim čutom, vizijo, torej temelji na iracionalnih temeljih.

Če povzamem, je ustvarjalnost sposobnost ustvarjanja novih idej, neodvisno od njihove morebitne uporabnosti. Ustvarjati pomeni prinesiti v obstoj. Zato je ustvarjalen vsak stavek, ki ga izgovorimo,

vsaka misel, ki jo nekemu sporočimo. Tudi ko bemo, smo ustvarjalni, saj v mislih uresničujemo ideje in podobe. Vedno ko rešujemo problem, organiziramo stvari, smo ustvarjalni. Biti živ pomeni biti ustvarjalen.

Sistematično preučevanje ustvarjalnosti se je pričelo z avtorjem Guilfordom, ki je razlikoval med konvergentnim in divergentnim mišljenjem. Konvergentno mišljenje je enosmerno, tudi zaprto. Divergentno mišljenje pa izhaja iz odprtih vprašanj, ki dopuščajo več pravih rešitev. Guilford je utemeljitelj znanosti o ustvarjalnosti in je raziskoval dva tipa ustvarjalnih ljudi. Pronicljivi ustvarjalci so tisti, ki znajo problem izrazito metodološko obdelovati, fleksibilni ustvarjalci pa so prilagodljivi in zmorejo generirati veliko idej o problemu (Guilford 1967).

Jacob W. Gettels vidi v ustvarjalnosti predvsem postavljanje problemov, ne pa njihovo reševanje. Za to je potrebna naivnost, to je čut za spontanost, bistroumnost in odstop od konvencionalnosti in dogmanosti (Gettels 1976).

Albert Einstein je dejal, da je neka mera naivnosti potrebna tudi v znanosti, češ da ga je nerazumevanje starih zakonov pripeljalo do odkritja novih (Einstein 1949).

Ustvarjalnost je treba ločevati od izvirnosti. To proučuje S. Whiting, ki pravi, da je vsako ustvarjalno mišljenje sicer izvirno, ni pa vsako izvorno mišljenje tudi ustvarjalno. Zato velja splošno prepričanje, da se je možno ustvarjalnosti z vajo naučiti in jo z učenjem tudi izboljševati (Whiting 1958).

Frank Barron vidi ustvarjalnost v zmožnosti priključiti v življenje nekaj novega, nekaj, česar prej še ni bilo. V jedru je zanj ustvarjalnost enaka izvirnosti (Barron 1968).

Že zdavnaj je dokazano, da sta ustvarjalnost in inteligentnost različni kategoriji človekovih sposobnosti in lastnosti. Ustvarjalnost je tista, ki člo-

veka loči od drugih živih bitij, in ne inteligentnost, spomin ali domišljija. Ustvarjalno mišljenje in duhovnost sta lastni samo človeku. Ustvarjalnost je kot potencialna dispozicija v vsakem človeku in je zato ne moremo opredeljevati kot izključno prirojeno ali naučeno lastnost. Ustvarjalnost je domena vsakega posameznika in ne samo genijev. Stopnja ustvarjalnosti pa je povezana s psihološkim zdravjem posameznika. Ustvarjalnosti ne moremo iskati v dednih zapisih, lahko pa jo v primernem okolju spodbujamo oziroma prebujamo. V redkih primerih se pri nekaterih ljudeh prebudi sama, pri drugih pa jo je potrebno šele zbuditi in spodbuditi, da postane dejavna.

3. VRSTE MIŠLJENJA

Mišljenje je najvišja stopnja zavesti, ki vodi k ustvarjanju pojmov in njihovemu povezovanju v sklepe in sodbe. Temeljni elementi mišljenja so pojmi, ki se izražajo simbolično skozi besede. Mišljenje je lastno samo človeku kot družbenemu bitju.

V zvezi z ustvarjalnostjo je definiranih več vrst mišljenja. Njihov utemeljitelj je znani teoretik ustvarjalnosti Edward de Bono. Poleg divergentnega in konvergentnega mišljenja obstajajo tudi druge delitve. Ena izhaja iz razlikovanja med lateralnim in vertikalnim mišljenjem, ki sta do neke mere sinonima za divergentno in konvergentno mišljenje. Seveda pa obstajajo razlike.

V veselje mi je, da sem bila septembra 2014 udeleženka in soorganizatorica konference Javnega sklada RS za razvoj kadrov in štipendij o razvoju kadrov z naslovom Ustvarjalno razmišljanje – potencial za rast gospodarstva, na kateri je bil prisoten avtor lateralnega razmišljanja, dr. Edward De Bono, vodilna svetovna avtoriteta na področju kreativnega razmišljanja, ki sodi tudi med 250 ljudi, ki so najbolj pripomogli človeštvu. De Bono, ki je odgovarjal na vprašanja Nastje Mulej, je na enega od vprašanj – »Kako učinkovito spodbujati ustvarjalnost v šoli?« – odgovoril, da ko učitelj postavi vprašanje, učenec odgovori. Učitelj mu pritrdi, da to drži ali ne drži. Tu pa bi morali dodati še vprašanje: »To je zanimivo. Povej mi, zakaj si tako odgovoril,« še posebej, če učenec ni pravilno odgovoril. S tem se spodbuja kreativnost.

Na vprašanje »Kako negovati ustvarjalnost?« pa je De Bono odgovoril, da moramo biti pripravljeni dajati predloge, kjer je potrebno, in poslušati predloge drugih.

Divergentno mišljenje je naravnano v čim večje število novih idej in ga zato mnogi avtorji smatrajo za ustvarjalno mišljenje. Kajti misli niso usmerjene na eno samo rešitev, temveč so razpršene na zelo raznolike rešitve.

Za konvergentno mišljenje so značilne:

- Prožnost, ki kaže na različnost in kvaliteto idej,
- Izvirnost, ki se odraža v novosti, redkosti in ne navadnosti idej,
- Tekočnost, ki pomeni veliko količino idej v kratkem času.

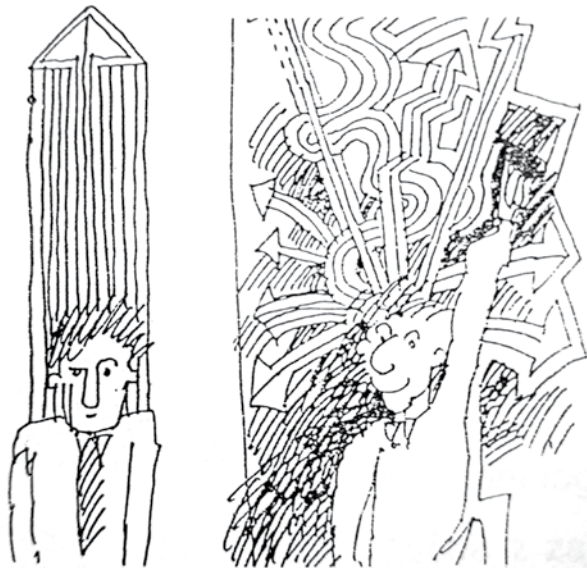
Primer divergentnega mišljenja je slikar, ki je pred praznim slikarskim platnom brez poprejšnjega načrta in ki polni svojo umetnijo z idejami, ki se med seboj razlikujejo in izvirajo druga iz druge. Eden od izrazitih mojstrov divergentnega mišljenja je bil ameriški izumitelj Thomas A. Edison.

Posebno lastnost mišljenja imenujemo **intuitivno ali tudi globinsko mišljenje**, ko nenadoma najdemo rešitev za navidez nerešljiv problem. Izvor intuicije je v človekovi podzavesti. Možne rešitve, ideje, s katerimi se včasih posameznik poprej neuspešno ukvarja, se včasih prikažejo v sanjah. Lahko govorimo o nekakšnem sanjskem ustvarjalnem bioritmu. Intuitivno mišljenje nekateri povezujejo z lateralnim mišljenjem. **Lateralno mišljenje** izhaja iz alternativ, ki se razlikujejo od znanih predpostavk. Gre pa predvsem za preusmeritev procesa mišljenja, saj naj bi intuitivno mišljenje aktivirali tudi namerno, želeno, tako rekoč po stranski oziroma lateralni poti. Lateralno mišljenje izenačujemo z ustvarjalnostjo. Lateralni ali horizontalni proces je opredeljen kot zmožnost produciranja idej, kjer se večina dogaja v podzavesti, v stanju sproščenosti, brez zavestne usmerjenosti na problem. Ta način mišljenja je povezan s sanjarjenjem in domišljijo. V domišljiji izvirne kombinacije že znanih elementov, znakov, simbolov, predstav predstavljajo vidik ustvarjalnosti. Pozornost tava od centra problema pa do vseh slučajnih informacij, ki so na razpolago v okolju. Lateralnost je lastnost divergentnega mišljenja in ne mišljenje samo.

Konvergentno mišljenje je nasprotno divergentnemu mišljenju. Tu je vsa intelektualna dejavnost usmerjena k iskanju ene same rešitve problema ali k eni sami ideji in zato nima posebne hevristične vrednosti. Izhaja iz naše logike mišljenja, iz navad kulture. Ta način mišljenja smo pridobili v šoli. Z njim smo usvajali že obstoječe znanje. Najbolj tipični primeri so: reševanje ugank, križank, vprašanja na kvizih, testi znanja, testi inteligentnosti, postavljanje diagnoze bolezni. Največji mojster mišljenja te vrste je bil Sherlock Holmes.

Nasprotno lateralnemu pa je **vertikalno mišljenje**, ki ga izenačujemo z inteligentnostjo. Vertikalni proces nas pripelje do ene same rešitve. Zanj je značilna zavestna usmerjenost na problem in načrtno izključuje vsako zmoto. Končno rešitev izpeljemo iz že danih in poznanih informacij. Proces

potekajo linearno in pod nadzorom jaza. Konvergentno mišljenje, ki poteka po zaporednih korakih, od ene znane predpostavke do druge in v največji koncentraciji zavesti, nas pelje k eni sami in končni rešitvi. Za to vrsto mišljenja je značilna vertikalnost, ki v tem kontekstu pomeni predvsem enosmernost. Vertikalno mišljenje je mogoče povezati z racionalno metodo reševanja problemov. Vertikalnost je torej lastnost konvergentnega mišljenja in ne posebna oblika mišljenja.

Konvergentno in divergentno mišljenje.
Fotografija iz knjige *Ustvarjalno mišljenje in delo* (Kranj: Moderna organizacija 1991), str. 115

Kalejdoskopsko mišljenje

Kalejdoskop je igrača, v katero zremo. Je na poseben način brušeno steklo, iz katerega je mogoče videti večkratno sliko nekega detajla, spremenjeno sliko, vedno novo čipko, če ga samo malo premaknemo ali obrnemo. Isti detajl tvori različne barvne slike, vsaka pa je drugačna od prejšnjih. Avtorica Rosabeth Moss pravi, da je kalejdoskop odlična metafora za proces nastajanja idej. Ustvarjalno, kalejdoskopsko mišljenje izhaja iz znanega skupka pojmov, podatkov ali domnev, ki jih potem v glavi obrnemo, premaknemo, približamo ali oddaljimo tako, da spremenimo kot opazovanja. S tem dobimo nove slike in razmerja med opazovanimi pojavi, ki so ob vsakem gledanju iz različnega zornega kota povsem različni, vendar med seboj povezani v celoto in pravilni. Kalejdoskopsko mišljenje pojasnjuje, da ustvarjalnost temelji na človekovi sposobnosti spominjanja, povezovanja, nadgrajevanja, sprevrčanja in modificiranja pojmov, idej in misli, ki so že shranjeni v človekovih možganih (Moss 1988).

Razmišljanje je zavedna in hkrati nezavedna dejavnost. Do ideje pridemo z asociacijo. Ker smo nekje že nekaj videli, slišali, začutili, se spomnili ali pomislili na nekaj. Ena misel nas vodi k drugi in tako se rojevajo ideje. Ustvarjalno mišljenje temelji na nenavadnih asociacijah, ki nam omogočijo, da stvari povežemo in dobimo nekaj novega.

4. FAZE USTVARJALNEGA PROCESA

Ustvarjalni proces potrebuje več kot samo idejo. To idejo je potrebno tudi uresničiti. Tisti, ki zaupajo svojim idejam, spoznajo njihovo vrednost in jih tudi izpeljejo. To so ljudje, ki izražajo lastno ustvarjalnost. Saj ustvarjati pomeni prinesti v obstoj.

Wallas, zgodnji ameriški psiholog, je opisal več faz ustvarjalnega procesa. Zanj se ustvarjalnost začne z zanimanjem: v težavi mora biti nekaj nezaustavljivo privlačnega. Sledi faza priprave, ko se pripravljamo na intelektualno potovanje. Inkubacija sledi kot intuitiven, intenziven stil dela na težavi. Sledi razsvetlitev, sintetično hevreka doživetje. Končno morajo biti rezultati potrjeni zgolj slučajno ali pa jih je možno ponoviti in v celoti razumeti. Na koncu je bila dodana faza izkoriščanja ali izkoristek vrednosti iz ustvarjalnega dejanja (Wallas 1926).

Faze, skozi katere gredo ljudje, ki poskušajo rešiti probleme, so osnove za ustvarjalni proces. Kadar koli hočemo rešiti nek problem, razmisliti, kako bi nekaj naredili na drugačen način, sestavili poročilo, sestavili nov tim, razvili strateški načrt, se pogovorili o možnosti osebnega razvoja, načrtovali počitnice ali prenovili hišo, vedno sledimo istemu vzorcu. Faze se ne pojavljajo vedno tako nepovezano ali v istem vrstnem redu, včasih se pojavijo tako hitro, da jih komaj opazimo, spet drugič imamo z njimi opravka ure in ure, dneve ali celo leta. Ni nujno, da so meje med različnimi fazami jasne (Evans in Russel 1992, 53).

Faze ustvarjalnega procesa v petih fazah

Skica iz knjige *Ustvarjalni manager* (Ljubljana: Alpha center 1992), str. 53

Ficko, Lenart Kveder, 3.c

5. OVIRE USTVARJALNOSTI

Skupina psihologov, ki se je lotila preučevanja pomanjkanja ustvarjalnosti pri večini odraslih ljudi, je na podlagi posebnega testa ugotovila, da je ustvarjalnih ljudi pri petinštiridesetih letih le 5 % in da ostaja ta delež ustvarjalnih ljudi od 20. leta starosti dalje nespremenjen. Šele pri sedemnajstletnikih se je ta delež povečal na 10 %. Ugotovili so, da so otroci, stari 5 let, najbolj ustvarjalni, saj delež njihove ustvarjalnosti znaša dobrih 90 %.

Določena stopnja ustvarjalnosti se skriva tudi v ljudeh, ki v vsakdanjem življenju in delu ne kažejo nobenih znamenj ustvarjalnega vedenja. Njihovo ustvarjalnost je verjetno zavrta vzgoja, vpliv okolja, lahko pa je bila tudi zanemarjena.

Morda sta ustvarjalnost ubila rutinsko življenje in delo ali pa ni bila spodbujena z nagradami, niti ni bila izpostavljena izzivom.

V šoli pa je dejstvo, da ugotavljamo, da učenci ponavljajo, kar je zapisano v knjigah in zvezkih, gre za dobesedno reproduciranje znanja. Seveda moramo priznati, da imamo v Sloveniji tak šolski sistem, ki to zahteva.

Neustvarjalna rutina je ena največjih ovir za izražanje ustvarjalnosti. Moramo se vprašati, kam želimo popeljati našo družbo, saj se zavedamo, da

sta ustvarjalnost in inovativnost ključnega pomena za razvoj, napredek in ekonomsko uspešnost posameznika in družbe.

Govorimo lahko tudi o blokadah ustvarjalnosti, ki so lahko osebne, psihološke, sociološke, ideološke, kulturne, politične ali drugačne narave.

Poznamo več blokad ustvarjalnosti (Goman 1992, 15):

- Negativen odnos do samega sebe in okolja
Vsak človek ima nekakšen odnos do novosti. Nekateri se jih bojijo, jih ne razumejo, nekateri pa jih odklanjajo kar tako, ker so po naravi pesimisti. Prav ti ne vidijo novih priložnosti, ker svojo ustvarjalnost trošijo v skrbeh zaradi možnih škodljivih posledic. Obratno pa optimisti svojo ustvarjalnost uporabijo zato, da odkrivajo pozitivne, torej ugodne priložnosti v določeni situaciji.
- Strah pred neuspehom
Strah pred neuspehom je ena najpogostejših zavor ustvarjalnosti. Vsako približevanje končnemu rezultatu je povezano s povečevanjem števila zmot in neuspehov. Ljudje, v našem pogledu učenci, dijaki in študentje, ki sprejemajo neuspehe kot stranski proizvod ustvarjalnosti, imajo zagotovo več možnosti za končni uspeh.

- Čezmeren stres
Prevelika zaskrbljenost lahko ohromi ustvarjalno mišljenje in sposobnost za sprejemanje odločitev. Ljudje, ki so čezmerno izpostavljeni stresom, čedalje težje ohranjajo objektivnost in zaznavajo alternative. To stanje pogosto doživljajo kot močan pritisk, ki ga utemeljujejo z občutki, da jim vedno primanjkuje časa, imajo prezahtevne naloge, ali da so ujeti v past. V šoli je zato zelo pomembno, da učitelji znamo vzpostaviti sproščeno šolsko klimo in prijetno učno okolje, saj bomo tako odpravili eno pomembno oviro ustvarjalnosti.
- Slep sledenje pravilom
Ljudje, ki smejo delati samo tisto, kar je naloženo, in tako, kot je naloženo, se bodo zanesljivo vedli povsem mehansko in ne bodo čutili, da bi morali o čem razmišljati. Odprava te blokade je v veliki meri odvisna od okolja. Namesto, da bi ljudem nalagali, kaj in kako morajo nekaj opraviti, bi jim morali določiti samo cilj, kamor morajo priti. Pot in ostalo bi prepustili domiselnosti slehernega izvajalca.
- Domneve in sumi
Togo vztrajanje pri domnevah in sumih pogosto onemogoči ustvarjalno mišljenje, ki upošteva tudi druge možnosti. Ljudje, ki vedno mislijo, da jih kdo ogroža in napada njihovo

ustvarjalnost, ki nikomur ne zaupajo in dvomijo v vsakogar, nimajo časa razmišljati, ker so preveč obremenjeni sami s seboj. Če se jim slučajno porodi ustvarjalna ideja, je ne uresničijo, ampak jo poskušajo zaščititi.

- Pretirano zanašanje na logiko
Če preverjamo samo rešitve, ki se nam zdijo logične, največkrat ne najdemo novih idej, ker ne moremo iz tega okvira. Najboljše ideje so po navadi tam, kjer jih nihče ne vidi, pred nosom, a na nenavadnem kraju. To blokado najlažje odpravimo, če se kdaj pa kdaj prepustimo domišljiji in se tako izognemo logiki. Ustvarjalni misleci dajejo čustvom, intuiciji, humorju in rešitvi prednost pred logiko.
- Prepričanje, da nismo ustvarjalni
To je največja ovira, pred katero se lahko znajdemo. Je popolno sprejemanje mišljenja, da smo ali nismo zmožni česa narediti ali izpeljati. Če iskreno verjamemo, da nečesa ne zmoremo, tega tudi ne bomo zmogli storiti. Ker tega ne bomo storili, bomo še bolj prepričani, da imamo prav. Ker bomo še bolj prepričani o svoji neustvarjalnosti, bomo taki tudi ostali. Potrebno je namreč verjeti, da smo ustvarjalni in ustvarjalni bomo tudi postali.

6. ZAKLJUČEK

Ustvarjalno mišljenje je predvsem miselna sposobnost, ki nam pomaga razvijati prednosti v sliko uspeha. Zamišljanje nam pomaga razvijati predstave o sebi in o svetu, v katerem živimo. Če si sebe predstavljamo kot uspešne, potem obstaja velika verjetnost, da sčasoma to tudi zares postanemo. Postanemo oseba, ki si jo zamišljamo. Ko se želimo spremeniti, moramo spremeniti pogled in podobo o sebi. Prvi korak k uspehu je predvsem sposobnost ustvariti želeno, pozitivno podobo o samem sebi (Murphy 1996).

Viri in literatura:

- Barron, F. (1968): Creativity and personal freedom. Van Nostrand. New York.
- De Bono, E. (2014): Javni sklad RS za razvoj kadrov in štipendij. Konferenca o razvoju kadrov »Ustvarjalno razmišljanje – potencial za rast gospodarstva«. Laško.
- Einstein, A. (1949): Autobiography in P. Schilipp, Albert Einstein. Philosopher-scientist. Library of Living Philosophers Inc.. Evanston Illinois.
- Evans, R.; Russell, P. (1992): Ustvarjalni manager. Alpha center. Ljubljana.
- Getzels, J.; Csikszentmihalyi, M. (1976): The creative vision. A longitudinal study of problem finding in art. Wiley-Interscience. New York. str. 11.
- Goman c., k. (1967): Ustvarjalnost in poslovna uspešnost. Mladinska knjiga. Ljubljana.
- Guilford, J.P. (1967): The nature of human intelligence. McGraw – Hill. New York. str. 24.
- Mayer, J. (1994): Vizija ustvarjalnega podjetja. Dedalus. Založba Ikra. Ljubljana.
- Moss, R. (1988): Handbook for creative and innovative managers. V: Kuhba. R. (ur.). McGraw-Hill. New York.
- Murphy, S. (1996): The achievement zone. Berkly books. New York.
- Whiting, S. (1985): Creative Thinking. Reinhold. New York.

Drevo, Lenart Kveder, 3.c